

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ВИБОРУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

В статті розкрито особливості здійснення вибору та показано його вплив на життєдіяльність особистості в період ранньої дорослості. Наголошується, що життєвий вибір є атрибутивним психологічним феноменом людської життєдіяльності в період ранньої дорослості, в основі якого лежить суб'єктивний процес мотивованого ранжирування і переваги однієї з об'єктивно існуючих можливостей на основі властивої особистості ментальності, що незмінно супроводжується потоком почуттів, вольових зусиль і когніцій і актуалізується у біфуркаційних точках життєвого шляху. Показано, що життєвий вибір виконує низку важливих функцій: адаптивну, гностичну, аксіальну, диференційну, регулятивну, акмеологічну, за допомогою чого сприяє самореалізації та розвитку особистості в період ранньої дорослості, дозволяє їй суттєво розширити поле вибору, що складається з пізнаних можливостей, і обрати ту можливість, яка найбільш ефективна в аспекті результатів її реалізації.

Констатовано, що життєвий вибір здійснюється внаслідок суб'єктивного сприйняття, оцінки та інтерпретації ситуації, як виборної, за допомогою її категоризації й ідентифікації, що в свою чергу ініціює для суб'єкта необхідність відповідних дій у вигляді пізнання, оцінки, ранжирування можливостей для вибору (або відходу від нього) і подальшого прийняття рішення.

Застосування методу експертних оцінок та техніки репертуарної решітки дозволило емпіричним шляхом виявити, що психологічними чинниками життєвого вибору в період ранньої дорослості є спрямованість, установка, емоційно-вольова компонента, необхідність, які системно визначають життєвий вибір особистості в період ранньої дорослості.

***Ключові слова:** особистість, життєвий вибір, рання дорослість, життєдіяльність.*

Постановка проблеми. Вибір, як атрибут життєдіяльності особистості, являє собою надзвичайно складний і багатоаспектний психологічний феномен. Протягом життя людина здійснює безліч актів вибору різного характеру в різних сферах і на різних рівнях: психологічному, етичному, соціальному та

інших. Ефективний вибір сприяє як особистісному розвитку людини, так і поліпшенню її зв'язків і відносин в соціумі. Вибір людини має потужний рушійний і спрямовуючий потенціал регулятивні можливості, що особливо актуально у віці ранньої дорослості (Будіянський, Данчева, 2010).

Актуальність дослідження визначається радикальними змінами, що відбуваються як в житті суспільства в цілому, так і в житті окремих його представників. Зміни в економічній, політичній, духовній та інших сферах породжують нові життєві ситуації, досвід вирішення яких у людини в період ранньої дорослості часто відсутній. Внаслідок цього особливого значення набуває те, який вибір зробить людина у віці ранньої дорослості, те як саме від її вибору залежатиме напрямок і характер її подальшого розвитку. Актуальність дослідження визначається й існуванням різних, як протилежних, так і еkleктичних підходів до трактування психологічного змісту вибору людини у віці ранньої дорослості у вітчизняній і зарубіжній науці (Гейко, 2016).

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Сформована в суспільстві, в тому числі у вітчизняній науці, ситуація вимагає конкретизації ролі і змісту психологічних факторів, що визначають вибір людини у віці ранньої дорослості. Тому дослідження психологічних чинників вибору є актуальним саме для психології. Крім цього, вибір людини у віці ранньої дорослості і соціально-психологічні чинники, що впливають на нього, не розглядалися в акмеологічному аспекті; значенням, яке має для людини практика значущих виборів у віці ранньої дорослості (Вдовиченко, 2019).

Здійснюючи вибір у переломні періоди життя, людина тим самим визначає напрямок і характер свого подальшого розвитку. Ефективний вибір сприяє, а неефективний ускладнює досягнення людиною вершин особистісного і професійного зростання; на що впливають й відсутність чіткого уявлення про мотиваційну, емоційну, когнітивну, ціннісну та інші складові вибору людини, динаміка їх ієрархічної структури і співвідношення. Наразі залишається відкритим питання про те, які суб'єктивні характеристики впливають на життєвий вибір людини у віці ранньої дорослості, як вони взаємодіють один з одним, чи є серед них домінуючі, і які їхні взаємини. Атуальність проблеми дослідження обумовлена й потребою в розробці практичних рекомендацій по роботі з людьми, що зіткнулися з проблемою життєвого вибору або систематично зазнають труднощі в його здійсненні (Гриньова, 2018).

Психологічна практика (консультування, корекція, терапія) свідчить про те, що часом саме проблема вибору становить основну складність, з якою клієнт звертається за допомогою до фахівця-психолога.

Вивчення системи психологічних чинників вибору у віці ранньої дорослості необхідно для оптимізації та підвищення результатів ефективності цього процесу.

Мета статті – розкрити особливості здійснення вибору та показати його вплив на життєдіяльність особистості в період ранньої дорослості.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Теоретико-методологічною базою даного дослідження слугували: теоретичні положення діяльнісного підходу до дослідження особистості (К. Абульханова-Славська, А. Брушлинський, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв та ін.), комплексного і суб'єктно діяльнісного підходів в акмеології (Б. Ананьєв, О. Богданов, О. Бодальов, А. Деркач, В. Зазикін, Н. Кузьміна та ін.), когнітивної психології (Дж. Келлі, К. Левін, Л. Фестінгер, Ф. Хайдер та ін.).

На етапі формулювання робочого визначення життєвого вибору людини, класифікації його видів значущим було вивчення праць сучасних філософів (Г. Васильєв, Б. Кедров, В. Корнієнко, Г. Левін, Н. Маківка, В. Самохвалова та ін.) і етикою (С. Анісімов, Р. Апресян, В. Бакштановський, О. Дробницький, І. Преловська, Ю. Шрейдер та ін.).

В якості ще однієї суб'єктивної характеристики значущого життєвого вибору людини більш важливим є розгляд стереотипів і установки.

Під стереотипом розуміється стандартизований, стійкий, емоційно насичений, ціннісно визначений образ, уявлення про об'єкт (Карпенко, 2016). Стереотип описується У. Липпманом як характерне явище буденної свідомості, засноване на прагненні людини в процесі пізнання навколишнього світу підвести його під певні категорії і полегшити цим сприйняття, розуміння і оцінку навколишніх явищ (Карпетян, 2014). В основі стереотипу, на думку ряду вчених, лежить реальний психологічний феномен генералізації, узагальнення, схематизації даних свого і чужого досвіду.

Стереотип: виникає на основі опосередкованого сприйняття об'єкту; сприяє функціонуванню традицій і звичок; впливає на формування нового емпіричного досвіду; однозначний і ділить світ на полярні категорії - "знайоме" і "незнайоме", підкреслюючи різницю таким чином, що злегка знайоме бачиться як дуже знайоме, а в якійсь мірі незнайоме бачиться як гостро вороже; несе в собі оцінний елемент, який виступає у вигляді установки, емоційного ставлення; надзвичайно стійкий і змінюється з великими труднощами; ефективно керує всім процесом сприйняття, він функціональний і уніфікує еталони сприйняття, еталони оцінки і, відповідно, зразки поведінки по відношенню до відбиваного в стереотипі явища.

Стереотип, що є стабільним, допомагає людині уникати думати, займати особисту позицію, формувати свою власну думку. Людина реагує постійно ніби

по рефлексу в присутності стимулу, що викликає стереотип. Цей рефлекс дозволяє їй мати готове, хоча і очевидно, що спонтанну думку в будь-якій ситуації. Фактично стереотип дає людині відчуття ситуації, а по відношенню до етичних проблем стереотип є критерієм цінності (Максименко, Клименко, Толстоухов, 2010). Очевидно, використання стереотипу може істотно полегшити вибір для людини в тому випадку, коли мова йде про повсякденні, звичні вибори, які не здатні, та й не можуть спричинити серйозних наслідків в плані кардинального впливу на життя суб'єкта вибору. Ще одним плюсом стереотипу є те, що дозволяє різко скоротити час реагування на мінливу реальність, прискорити процес пізнання, що, власне, і важливо при здійсненні звичайних виборів.

Однак інша справа в разі, коли людина стоїть перед значущим життєвим вибором, від якого залежить її життєве самовизначення. З'являючись в умовах обмеженої інформації про об'єкт, стереотип не завжди відповідає вимозі суб'єкта до точності, може виявитися помилковим і виконувати консервативну і навіть реакційну роль, формуючи помилкове знання людей (Савчин, 2019).

Визначення істинності чи хибності стереотипу має будуватися на аналізі конкретної ситуації, який базується на її суб'єктивному сприйнятті суб'єктом. Будь-який стереотип, будучи істинним в одному випадку, в іншому може виявитися зовсім хибним або менше відповідає дійсності і, отже, неефективним для вирішення завдань орієнтації в навколишньому світі (Саннікова, 2018), в тому числі і для вибору.

Установка, за Д. Узнадзе, готовність, схильність суб'єкта до сприйняття майбутніх подій і дій у певному напрямку; забезпечує стійкий цілеспрямований характер протікання відповідної діяльності, є основою доцільної виборчої активності людини. І установка, і вибір передують здійсненню дії. Проте це скоріше не ріднить їх, а свідчить про їх взаємозв'язок: установка є основою вибору, впливає на те, яка можливість буде обрано і потім здійснена.

Серед функцій, які виконуються установкою в регуляції діяльності, виділяють три основні: установка визначає стійкий послідовний, цілеспрямований характер протікання діяльності, виступає як механізм стабілізації, що дозволяє зберегти її спрямованість в безперервно змінюваних ситуаціях; установка звільняє суб'єкта від необхідності приймати рішення і довільно контролювати перебіг діяльності в стандартних, вперше виникаючих ситуаціях; установка може виступити і як фактор, що обумовлює інертність, відсталість діяльності, що утруднює пристосування до нових ситуацій (Чебикін, 2016).

Установка – це процес індивідуальної свідомості, що визначає потенційну або актуальну реакцію індивіда на об'єкти і явища сучасного світу.

Впливаючи на сприйняття, установка виступає як деякий стан, який, не будучи змістом свідомості, має, проте силу рішуче на неї впливати. Кожна установка містить в собі елементи і емоційного, і раціонального.

Маючи дуже важливе функціональне значення, установка, проте, може ввести в оману, тобто виникають помилки установки, які проявляються в помилкових сприйняттях, оцінках чи діях. На базі установки, котра виражає стан всього суб'єкта як такого, вибір і подальша діяльність можуть бути активізовані крім участі емоційних і вольових актів.

У звичайних вибіркових ситуаціях найбільш ефективні установки, що представляють собою ставлення особистості до звичних об'єктів. Виникнувши в конкретній діяльності, такі установки можуть проявитися при зустрічі з подібними значущими об'єктами і визначати поведінку особистості в широкому колі подібних ситуацій.

Однак в ситуаціях значимого життєвого вибору установки можуть зіграти негативну роль і в такому випадку надзвичайно важливе значення має явище об'єктивації – акт виділення дії з єдності з суб'єктом, переживання дійсності як існуючої незалежно від суб'єкта вибору. Об'єктивація виникає тоді, коли установка не забезпечує адекватної дії, тобто коли в разі ускладнення ситуації виникає перешкода, що ускладнює подальшу поведінку. Акт об'єктивації дозволяє (надає можливість) повторно вивчити умови виборчої ситуації і існуючі для вибору можливості, на основі чого актуалізується відповідна вибору установка. Іншими словами, здійснюється вольовий акт, завданням якого є звернення установки, виробленої в плані об'єктивації, в актуальну установку, - силу, котра спрямовує людську активність в певну сторону.

Таким чином, розгляд суб'єктивних складових вибору показує, що мотиваційні, емоційні, когнітивні, ціннісні характеристики, стереотипи і установки системно впливають на значимий життєвий вибір людей в період ранньої дорослості.

Розрізняючи слідом за Платоном і Поппером три світи: світ реальних об'єктів (фізичний), світ людської свідомості (ментальний) і світ, що складається з тих об'єктів, які задаються змістом свідомості і які існували б, якби все, у що ми віримо, існувало реально, представимо вплив суб'єктивних характеристик на значимий життєвий вибір людини в період ранньої дорослості. Суб'єктивно людина живе в третьому світі, тобто світі, створеному власною уявою, діє ж у першому. Ця амбівалентність і породжує проблему свободи вибору.

Отже, в світі реальних об'єктів виникає ситуація, що актуалізує для людини проблему життєвого вибору. Перед нею розкрито можливості для

вибору поведінки в даній ситуації і її вирішення. Цепростір можливостей, що включає в себе можливості, які ведуть до мети, так які відводять від неї.

Вибір – це гносеологічна процедура. Іншими словами, вибирати людина може тільки з відомих їй можливостей. Вибір був би безпомилковим, абсолютним за істиною, якби людина знала всі можливості, наявні в даній просторово-часовій точці її існування. У реальності це неможливо, тому людський вибір в просторі можливостей обмежений тією їх частиною, яку вона потенційно здатна пізнати – простором вибору.

Беручи до уваги вид, характер виборчої ситуації і, тим більше, суб'єктивні характеристики людини у віці ранньої дорослості, що впливають на сприйняття нею не тільки ситуації, але і на ступінь, якість пізнання наявних можливостей, логічно припустити, що всередині простору вибору безпосередньо перед його здійсненням можна виділити поле вибору, в яке входять знані людиною можливості.

Таким чином, вибір людини тим вільніше і, як наслідок, тим більша ймовірність здійснення вибору найбільш ефективно в плані результатів можливості, чим повніше кордони поля вибору збігаються з межами простору вибору. Вибір абсолютно вільний, коли ці межі збігаються.

Висновки. Отже, життєвий вибір є атрибутивним психологічним феноменом людської життєдіяльності в період ранньої дорослості, в основі якого лежить суб'єктивний процес мотивованого ранжирування і переваги однієї з об'єктивно існуючих можливостей на основі властивої особистості ментальності, що незмінно супроводжується потоком почуттів, вольових зусиль і когніцій і актуалізується у біфуркаційних точках життєвого шляху. Показано, що життєвий вибір виконує низку важливих функцій: адаптивну, гностичну, аксіальну, диференційну, регулятивну, акмеологічну, за допомогою чого сприяє самореалізації та розвитку особистості в період ранньої дорослості, дозволяє їй суттєво розширити поле вибору, що складається з пізнаних можливостей, і обрати ту можливість, яка найбільш ефективна в аспекті результатів її реалізації.

Констатовано, що життєвий вибір здійснюється внаслідок суб'єктивного сприйняття, оцінки та інтерпретації ситуації, як виборної, за допомогою її категоризації й ідентифікації, що в свою чергу ініціює для суб'єкта необхідність відповідних дій у вигляді пізнання, оцінки, ранжирування можливостей для вибору (або відходу від нього) і подальшого прийняття рішення.

Застосування методу експертних оцінок та техніки репертуарної решітки дозволило емпіричним шляхом виявити, що психологічними чинниками життєвого вибору в період ранньої дорослості є спрямованість,

установка, емоційно-вольова компонента, необхідність, які системно визначають життєвий вибір особистості в період ранньої дорослості.

Література

10. Будіянський М. Ф., Данчева Т. Д. Розвиток та психологічне здоров'я особистості // Науковий вісник ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Ушинського», 2010. – №9-10. – С. 33-38.
11. Вдовиченко О. В. Психологічні основи ризику особливості в онтогенезі: автореф. Дис....д-ра психолог. наук: 19.00.07 – пед. і вікова психологія. – Одеса, 2019. – 36 с.
12. Гейко Є. В. Психологія цілісності особистості: моногр. – Кропивницький: Центр. Укр.. вид-во, 2016. – 384 с.
13. Гриньова О. М. Психологія проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку: дис....д-ра психол. Н.: 19.00.07. – Київ: НДУ ім. М.Драгоманова, 2018. – 465 с.
14. Карпенко З. Аксіометрика вчинку: модус самотворення // Психологія і суспільство. – 2016. – №2. – С. 90-97
15. Карапетян Л. В. Теоретические подходы к пониманию субъективного благополучия // Известия Уральского федерального ун-та. – 2014. – №1. – С. 171-182.
16. Максименко С. Д. Клименко В. В. Толстоухов А. В. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості. – К: Вид-во Європ. Ун-т, 2010. – 152 с.
17. Савчин М. Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри: монографія. – Дрогобич: ПП «Посвіт», 2019. – 232 с.
18. Саннікова О.П. Континуально-ієрархічна модель особистості // Психологія і суспільство. – 2018. - №3-4. – С.166-177.
19. Чебикін О.Я. Емоційна регуляція пізнавальної діяльності: концепція, механізми, умови // Психологія і суспільство, 2016. - №3. – С.86-103.

References

1. Budyans'kyu M. F.& Dancheva T. D. (2010) Rozvytok ta psykhologichne zdorov'ya osobystosti [Development and psychological health of the individual] *Naukovyy visnyk*, 9-10, 33-38. [in Ukrainian].
2. Vdovychenko O. V. (2019) Psykhologichni osnovy ryzyku osoblyvosti v ontogenezi [Psychological bases of risk features in ontogenesis]: *Extended abstract of Doctor's thesis*. Odesa. [in Ukrainian].
3. Heyko YE. V. (2016) *Psykhohohiya tsilisnosti osobystosti [Psychology of personality integrity]*. Kropyvnyts'kyu: Tsentr. Ukr. vyd-vo. [in Ukrainian].

4. Hryn'ova O. M. (2018) Psykholohiya proektuvannya zhyttyevoho shlyakhu osobystystyu yunats'koho viku [Psychology of designing the life path of a young person]: *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: NDU im. M. Drahomanova. [in Ukrainian].
5. Karpenko Z. (2016) Aksiometryka vchynku: modus samo tvorennia [Axiometrics of action: the mode of self-creation] *Psykholohiya i suspil'stvo*, 2, 90-97. [in Ukrainian].
6. Karapetyan L. V. (2014) Teoreticheskiye podkhody k ponimaniyu sub'yektivnogo blagopoluchiya [Theoretical approaches to the understanding of subjective well-being] *Izvestiya Ural'skogo federal'nogo un-ta*, 1, 171-182. [in Russian].
7. Maksymenko S. D. & Klymenko V. V. & Tolstoukhov A. V. (2010) *Psykholohichni mekhanizmy zarodzhennia, stanovlennia ta zdiysnennia osobystosti* [Psychological mechanisms of origin, formation and implementation of personality]. Kyiv: Vyd-vo Yevrop. Un-t. [in Ukrainian].
8. Savchyn M. (2019) *Zdorov'ya lyudyny: dukhovnyy, osobystisnyy i tilesnyy vymiry* [Human health: spiritual, personal and physical dimensions]. Drohobych: PP «Posvit». [in Ukrainian].
9. Sannikova O. P. (2018) Kontynual'no-iyerarhichna model' osobystosti [Continuous-hierarchical model of personality] *Psykholohiya i suspil'stvo*, 3-4, 166-177. [in Ukrainian].
10. Chebykin O. YA. (2009) *Stanovlennia emotsiynoyi zrilosti osobystosti* [Formation of emotional maturity of personality]. Odesa: SVD Cherkasov. [in Ukrainian].

Pobokina G.M.

FEATURES OF MAKING A CHOICE AND ITS INFLUENCE ON THE PERSONALITY OF PERSONALITY IN THE PERIOD OF EARLY ADULTITY

The article reveals the features of the choice and shows its impact on the life of the individual in early adulthood. It is emphasized that life choice is an attributive psychological phenomenon of human life in early adulthood, which is based on the subjective process of motivated ranking and the advantages of one of the objectively existing possibilities based on the personality mentality, which is invariably accompanied by a flow of feelings bifurcation points of life. It is shown that life choice performs a number of important functions: adaptive, gnostic, axial, differential, regulatory, acmeological, thereby promoting self-realization and development of personality in early adulthood, allows it to significantly expand the field of choice,

consisting of known opportunities, and choose the opportunity that is most effective in terms of the results of its implementation.

It is stated that life choices are made as a result of subjective perception, assessment and interpretation of the situation as elective, through its categorization and identification, which in turn initiates the need for appropriate action in the form of knowledge, evaluation, ranking opportunities for choice (or departure from it).) and subsequent decision-making.

The application of the method of expert assessments and the technique of repertoire lattice allowed to empirically reveal that the psychological factors of life choice in early adulthood are orientation, attitude, emotional and volitional component, necessity, which systematically determine the life choice of an individual in early adulthood.

Key words: *personality, life choice, early adulthood, vital activity.*

Побокіна Галина Миколаївна – старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2020 р.